

Z BIEŻĄCEGO USTAWODAWSTWA

Agata Krakówka

Warunkowe zawieszenie wykonania środków karnych – propozycje *de lege ferenda*

Kary i środki karne stanowią dwie podstawowe grupy sankcji karnych. W doktrynie prawa karnego panuje powszechnie pogląd, że środki karne – co do zasady – nie różnią się znacząco od kar¹, a różnica między nimi ma bardziej charakter formalny niż merytoryczny². Zarówno kary, jak i środki karne mają do spełnienia podobne, określone przez prawo cele, wśród których wymieniane są tradycyjnie: sprawiedliwościowy, ogólnoprewencyjny i szczególnoprewencyjny. W ostatnim okresie akcentuje się także potrzebę dążenia do osiągnięcia celu kompensacyjnego. Choć cele te są w zasadzie równorzędne, nie można nie docenić tego, że niezwykle istotne ze społecznego punktu widzenia jest to, by przestępstwo nie zostało więcej popełnione. Rezultat ten można osiągnąć często nie tylko przez zastosowanie i wykonanie określonej sankcji, ale również, a często i dalece skuteczniej, przez dawanie sprawcy szansy, polegającej na tym, że państwo zaniecha wykonania w całości lub części orzeczonej sankcji, pod warunkiem przestrzegania porządku prawnego i wykonania nałożonych na sprawcę zobowiązań³. Ta idea

¹ Zob. T. Bojarski, Kilka uwag ogólnych o środkach reakcji na czyny zabronione stanowiące przestępstwa i wykroczenia, (w:) *Nauki penalne wobec problemów współczesnej przestępczości. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Andrzeja Gaberle*, Wydawnictwo Wolters Kluwer 2007, s. 21–22.

² Zob. M. Szewczyk, System środków karnych w projekcie nowego kodeksu karnego, (w:) *Problemy kodyfikacji prawa karnego. Księga ku czci Profesora Mariana Cieślaka*, S. Waltoś (red.), Kraków 1996, s. 154.

³ Zob. A. Kordik, Warunkowe zawieszenie wykonania kary w systemie środków probacyjnych i jego efektywność, Wrocław 1998, s. 3; W. Szkotnicki, Warunkowe zawieszenie wykonania kary pozbawienia wolności w praktyce sądowej i projekcie kodeksu karnego, (w:)

legła u podstaw wykształcenia się specyficznej grupy środków reakcji na popełniony czyn zabroniony, których cechą charakterystyczną jest to, że sprawca poddawany jest próbie, zaś w przypadku, gdy zakończy się ona sukcesem – tzn. skazany w tym czasie nie popełni przestępstwa i będzie przestrzegał porządku prawnego, skazanie ulegnie zatarciu bez realnego wykonania kary. Środki te, wywodzące się z angloamerykańskiego systemu prawnego, nazywane są środkami probacyjnymi. Podstawową przesłanką ich zastosowania jest pozytywna prognoza, wyrażająca się w przekonaniu sądu, że sprawca wykona nałożone obowiązki próby i nie powróci do przestępstwa, a zatem, że można w stosunku do niego zrezygnować z typowych środków reakcji karnej. Polski ustawodawca przewidział w rozdziale VIII kodeksu karnego trzy środki związane z poddaniem sprawcy próbie: warunkowe umorzenie postępowania karnego, warunkowe zawieszenie wykonania kary oraz warunkowe przedterminowe zwolnienie z odbycia reszty kary pozbawienia wolności.

Polskie prawo karne wiąże możliwość zastosowania środków probacyjnych jedynie z karami zasadniczymi. Kodeks karny nie przewiduje jednak takiej możliwości w stosunku do środków karnych, podobnie jak na gruncie kodeksu karnego z 1969 r. oraz kodeksu karnego z 1932 r. nie było możliwe warunkowe zawieszenie wykonania kar dodatkowych. W obowiązujących przepisach brak jest także instytucji warunkowego przedterminowego zwolnienia z wykonania środka karnego. Uregulowane w art. 84 § 1 k.k. zwolnienie z wykonania środka karnego, choć zamieszczone w rozdziale dotyczącym środków związanych z poddaniem sprawcy próbie, nie jest w istocie środkiem probacyjnym, gdyż zwolnienie z jego dalszego wykonania odbywa się bezwarunkowo i nie może być odwołane.

Nie można jednak stwierdzić, że między środkami karnymi i środkami probacyjnymi brak jest całkowicie powiązań. Ustawodawca wprowadził możliwość orzeczenia określonych środków karnych w przypadku warunkowego umorzenia postępowania (art. 67 § 3 k.k.). Sąd może także orzec środki karne na zasadach ogólnych w przypadku orzeczenia kary zasadniczej z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Środki te mają wzmocnić wychowawcze oddziaływanie na skazanego, które jest immanentną cechą probacji. Kodeks karny przewiduje także możliwość zarządzenia wykonania warunkowo zawieszony kary w przypadku, gdy sprawca uchyla się od wykonania orzeczonych środków karnych, jak i uniemożliwia zatarcie skazania z upływem 6 miesięcy od zakończenia okresu próby, w wypadku, gdy orzeczony środek karny nie został wykonany. W przypadku uchylania się od wy-

Wybrane zagadnienia reformy prawa karnego, Z. Sienkiewicz (red.), Wrocław 1997, s. 21.

konania orzeczonych środków karnych, sąd może podjąć także warunkowo umorzone postępowanie lub odwołać warunkowe przedterminowe zwolnienie.

Celem niniejszego artykułu nie jest jednak analiza istniejących powiązań między środkami karnymi a środkami probacyjnymi, lecz próba odpowiedzi na pytanie o celowość ewentualnego wprowadzenia w przyszłości do polskiego systemu prawa karnego warunkowego zawieszenia wykonania środków karnych.

Instytucja warunkowego zawieszenia wykonania kary kojarzy się w pierwszej kolejności z karą pozbawienia wolności⁴. Możliwość poddania sprawcy próbie w odniesieniu do tej kary została wprowadzona historycznie najwcześniej. Przez długi czas kara pozbawienia wolności była karą podstawową, uważaną za trafną i sprawiedliwą reakcją na większość czynów zabronionych. Nie można było jednak pominąć tego, że kara ta zawiera w sobie największy ładunek represji i w najbardziej dotkliwy sposób ingeruje w życie skazanego. Pobyt w więzieniu może również prowadzić do demoralizacji przestępcy przypadkowego. Resocjalizacyjną funkcjonalność kary pozbawienia wolności podważyły także wyniki badań nad stratyfikacją społeczności więziennej, zasadami jej funkcjonowania i powstającymi na tym tle stereotypami zachowań oraz nad powrotnością do przestępstwa po wykonaniu kary pozbawienia wolności⁵. Cele kary w wielu przypadkach mogły być zaś osiągnięte bez sięgania do tak surowego środka. Istniały zatem poważne względy humanitarne przemawiające za wprowadzeniem instrumentu pozwalającego sędziemu na elastyczną ocenę, czy w stosunku do sprawcy, charakteryzującego się pozytywną prognozą kryminologiczną, nie należałoby zrezygnować z natychmiastowego wykonania kary, poddając go próbie. Celowość warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności wynika niejako z samej istoty tej kary⁶.

⁴ Skazania na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania stanowiły w I poł. 2007 r. 60,9% wszystkich skazań. Dane pochodzą z Informacji statystycznej o ewidencji spraw i orzecznictwie w sądach powszechnych oraz o więziennictwie za I poł. 2007 r., Warszawa 2007, s. 104, opracowanej przez Ministerstwo Sprawiedliwości – Departament Organizacyjny i opublikowanej na stronie internetowej Ministerstwa: http://www.ms.gov.pl/statystyki/2007_ewidenc_spraw_orzecznictwie_w_sad_powszechnych_wieziennictwie.pdf – stan na dzień 14 grudnia 2008 r.

⁵ A. Bałandynowicz, *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*, Wydawnictwo „Prawo i praktyka gospodarcza” 2006, s. 68. Wyniki badań nad powrotnością do przestępstwa po wykonaniu kary pozbawienia wolności zostały przez tego autora omówione w rozdziale 8 pt. „Efektywność kary pozbawienia wolności w świetle ważniejszych badań empirycznych” – s. 82–86.

⁶ Jak wskazał M. Leonieni: „Celowość warunkowego skazania polega bowiem na zrezygnowaniu z elementu odpłaty właściwego kary zasadniczej. Zmierza się także do uniknięcia demoralizujących następstw pobytu w więzieniu przestępcy przypadkowego, którego sama groźba wykonania zawieszanej kary powstrzyma od recydywy” – *Warunkowe zawieszenie wykonania kary. Postawy stosowania*, Warszawa 1961, s. 75.

Ponadto, prawo karne, aby przystosować się do stale zmieniającej się rzeczywistości, musiało elastycznie reagować na zachodzące w społeczeństwie zmiany. Środek ciężkości przesunął się ze stosowania kary pozbawienia wolności na stosowanie kar wolnościowych i traktowanie kary pozbawienia wolności jako *ultima ratio*. Zaczęto coraz większą wagę przywiązywać do praw i wolności przysługujących każdemu człowiekowi i wskazywać na dolegliwość związaną z pozbawieniem człowieka praw w określonej sferze. Rozszerzył się także katalog kar zasadniczych, których wykonanie podlega warunkowemu zawieszeniu, choć proces ten przebiegał nie bez oporów⁷. Wprowadzenie warunkowego zawieszenia wykonania kary ograniczenia wolności poprzedzone zostało wieloma głosami krytycznymi. Wskazywano, że kara ograniczenia wolności ma na gruncie nowego Kodeksu karnego także charakter probacyjny, że w ramach tej kary można oddać skazanego pod dozór oraz można na niego nałożyć obowiązki, podobne jak w przypadku warunkowego zawieszenia wykonania orzeczonej kary. Podnoszono, że trudno będzie wyważyć, kiedy kara ograniczenia wolności powinna być wykonywana ze środkami o charakterze probacyjnym, a kiedy należy zastosować warunkowe zawieszenie wykonania tej kary, tym bardziej, że warunkowe zawieszenie wykonania kary, także ograniczenia wolności, powinno być z reguły połączone ze stosowaniem środków probacyjnych⁸. Jednakże, praktyka wskazuje, że sądy z tej możliwości korzystają, choć czynią to rzadko⁹.

Ustawodawca, stopniując środki reakcji karnej z uwagi na ich dolegliwość, umieścił środki karne na miejscu przeznaczonym dla środków najmniej represyjnych. Jak wskazano w uzasadnieniu do projektu kodeksu kar-

⁷ Jak podsumował to M. Cieślak: „(...) kara musi być dolegliwością, tylko o tyle, o ile wymaga tego społeczne poczucie sprawiedliwości, i w tylko takim stopniu, w jakim ono tego wymaga. A że poczucie to zmienia się, świadczy niezbita historyczna ewolucja w kierunku powolnego łagodzenia kar i postępujące zjawisko depenalizacji ludzkiego zachowania” – O węzłowych pojęciach związanych z sensem kar, NP 1969, nr 2, s. 209.

⁸ Zob. G. Bogdan, Z. Cwiakalski, P. Kardas, J. Majewski, J. Raglewski, M. Szewczyk, W. Wróbel, A. Zoll, Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz, t. I: Komentarz do art. 1–116 k.k., Wydawnictwo Wolters Kluwer, wyd. 3, s. 852.

⁹ Ogółem skazania na karę ograniczenia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania stanowiły w I poł. 2007 r. 0,4% wszystkich skazań (zapadło 851 takich orzeczeń w skali kraju). W okręgu siedleckim i bielskim nie odnotowano żadnego przypadku orzeczenia kary ograniczenia wolności w takiej postaci. W okręgu gdańskim, gliwickim, poznańskim, przemyskim, radomskim skazania takie stanowiły 0,1% wszystkich skazań. Największy odsetek orzeczeń skazujących na karę ograniczenia wolności zapadł w okręgu szczecińskim, gdzie takie skazania stanowiły 1,6% wszystkich skazań (karę tę orzeczono 140 razy). Dane pochodzą z Informacji statystycznej o ewidencji spraw i orzecznictwie w sądach powszechnych oraz o więziennictwie za I poł. 2007 r., Warszawa 2007, s. 101–106. Informacja statystyczna opracowana została przez Ministerstwo Sprawiedliwości – Departament Organizacyjny i opublikowana na stronie internetowej Ministerstwa Sprawiedliwości: http://www.ms.gov.pl/statystyki/2007_ewidenc_spraw_orzecznictwie_w_sad_powszechnych_wieziennictwie.pdf – stan na dzień 14 grudnia 2008 r.

nego „Przesłanki stosowania większości środków karnych wskazują na to, że chodzi nie o represję, lecz o prewencję i ochronę porządku prawnego przed ponownym popełnieniem przestępstwa przez sprawcę”¹⁰. Nie budzi ponadto wątpliwości, że instytucja warunkowego zawieszenia wykonania kary osłabia jej dolegliwość. Powstaje zatem pytanie, czy jest sens wprowadzenia warunkowego zawieszenia wykonania środków karnych, które ze swej definicji dolegliwością być nie mają, i kwestia druga, czy środek karny, mimo warunkowego zawieszenia jego wykonania, będzie w stanie wypełnić stawiane przed nim cele. W ocenie autorki, nie można do końca podzielić poglądu o niskim stopniu represji środków karnych. Aczkolwiek, rzeczywiście, w przypadku wielu środków karnych na pierwszy plan wysuwa się ich cel zapobiegawczy, jednakże nie można zaprzeczyć, że zawierają w sobie znaczny ładunek dolegliwości dla skazanego. Nie pozbawiając go wolności w najszerszym rozumieniu tego słowa, ingerują w jej określony aspekt. Przykładowo: skutkiem orzeczenia zakazu przebywania w określonych miejscach jest ograniczenie wolności poruszania się oraz wyboru miejsca zamieszkania i pobytu¹¹. Zakaz wykonywania zawodu pozbawia sprawcę wolności wyboru i wykonywania zawodu chronionej przez art. 65 ust. 1 Konstytucji, a pozbawienie praw publicznych powoduje utratę praw wyborczych czy możliwości pełnienia określonych funkcji. Na związaną ze stosowaniem środków karnych represję zwróciła uwagę M. Szewczyk, wskazując, że „uwzględniając duży stopień dolegliwości niektórych środków karnych, trzeba mieć świadomość, iż wymierzenie ich obok kary wydatnie podnosi represyjność całego orzeczenia”¹². Należy uznać, że stopień dolegliwości zawarty w orzeczonym środku karnym, w zależności od jego rodzaju, może być zbliżony do tego związanego z karami zasadniczymi. Bardziej dotkliwy dla skazanego będzie z pewnością orzeczony zakaz prowadzenia pojazdów czy zakaz wykonywania zawodu niż grzywna, nawet w średniej wysokości¹³.

Kodeks karny wśród środków karnych wymienia: pozbawienie praw publicznych, zakaz zajmowania określonego stanowiska, wykonywania okre-

¹⁰ Cyt. za: O. Górniok, S. Hoc, M. Kalitowski, S. M. Przyjemski, Z. Sienkiewicz, J. Szumski, L. Tyszkiewicz, A. Wąsek, Kodeks karny. Komentarz, Gdańsk 2002/2003, s. 430.

¹¹ Ochronę tej wolności przewiduje Konstytucja RP w art. 52 ust. 1, stanowiąc, że każdemu zapewnia się wolność poruszania się po terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz wyboru miejsca zamieszkania i pobytu.

¹² M. Szewczyk, (w:) K. Buchała, Z. Cwiąkański, M. Szewczyk, A. Zoll, Komentarz do Kodeksu Karnego. Część ogólna, Warszawa 1994, s. 259.

¹³ Tak też: J. Szumski, (w:) O. Górniok, S. Hoc, M. Kalitowski, S. M. Przyjemski, Z. Sienkiewicz, J. Szumski, L. Tyszkiewicz, A. Wąsek, Kodeks karny..., s. 432. Autor ten wskazuje, że „pomimo akcentowanej w piśmiennictwie funkcji zabezpieczającej i kompensacyjnej środków karnych, nie wolno zapominać, że większość z nich charakteryzuje się poważną dolegliwością (np. zakazy), która w konkretnych wypadkach może być wyższa niż dolegliwość zawarta w karach (zwłaszcza nieizolacyjnych)”.

ślonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej, zakaz prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub z opieką nad nimi, obowiązek powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakaz kontaktowania się z określonymi osobami lub zakaz opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu, zakaz prowadzenia pojazdów, przepadek, obowiązek naprawienia szkody, nawiązkę, świadczenie pieniężne oraz podanie wyroku do publicznej wiadomości¹⁴. Analizując katalog środków karnych, można bez trudu zauważyć, że mają one niejednolity charakter. Różnią się między sobą pełnionymi funkcjami, jak również stopniem dolegliwości dla skazanego. Część środków karnych jest względnie oznaczona, tzn. możliwe jest stopniowanie dolegliwości wynikającej z określonego środka karnego, np. w drodze czasowego określenia jego zastosowania lub stopniowania go pod względem jakościowym (np. ustalając różną wysokość kwoty zasądzonej z tytułu środka karnego). Część środków karnych jest zaś bezwzględnie oznaczona, co oznacza, że nie podlegają one żadnemu stopniowaniu – ani czasowemu, ani jakościowemu¹⁵. Ponadto, środki karne ingerują zarówno w sferę praw majątkowych skazanego, jak i w sferę szeroko rozumianych wolności i praw osobistych. Nie budzi zatem wątpliwości, że odpowiedź na pytanie o celowość wprowadzenia do polskiego prawa instytucji warunkowego zawieszenia wykonania środków karnych będzie złożona. W przypadku niektórych środków karnych warunkowe zawieszenie ich wykonania byłoby bowiem wykluczone z uwagi na to, że stałoby w sprzeczności z celami, które postawił przed nimi ustawodawca, w szczególności z ochroną majątkowych lub niemajątkowych interesów pokrzywdzonego lub też z uwagi na sprzeczność przesłanek warunkowego zawieszenia wykonania z ustawowymi przesłankami orzekania środka karnego. W ocenie autorki, trudno byłoby racjonalnie postulować warunkowe zawieszenie wykonania następujących środków karnych: obowiązku naprawienia szkody, świadczenia pieniężnego, zakazów i obowiązków wskazanych w art. 39 ust. 2a i 2b k.k., jak również przepadku oraz podania wyroku do publicznej wiadomości oraz nawiązki w tych przypadkach, w których na plan pierwszy wysuwa się jej cel kompensacyjny.

¹⁴ Ustawa z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (Dz. U z 2009 r., Nr 62, poz. 504) zmienia kodeks karny z dniem 1 sierpnia 2009 r., dodając do art. 39 punkt 2c oraz art. 41b, wprowadzające do katalogu środków karnych nowy środek polegający na orzeczeniu wobec skazanego zakazu wstępu na imprezę masową.

¹⁵ Zob. P. Burzyński, *Ustawowe określenie sankcji karnej*, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2008, s. 174–175.

Skoro bowiem podstawowym celem¹⁶ nałożenia na sprawcę obowiązku naprawienia szkody przewidzianego w art. 46 § 1 k.k. czy nawiązki przewidzianej w art. 46 § 2 k.k. jest kompensacja poniesionego przez pokrzywdzonego uszczerbku w jego prawnie chronionych dobrach, instytucja warunkowego zawieszenia wykonania tego środka prowadziłaby do jego niezrealizowania. W przypadku, gdyby sprawca przestrzegał porządku prawnego i nie zarządzono by wykonania tego środka karnego, szkoda wyrządzona pokrzywdzonemu nie zostałaby naprawiona. Stawiałoby to pod znakiem zapytania sens orzeczenia takiego środka. Do grupy środków karnych, których wykonanie nie powinno być warunkowo zawieszony z uwagi na konieczność uwzględnienia prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego, należy także zaliczyć środek przewidziany w art. 39 pkt 2 k.k. w postaci obowiązku powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakazu kontaktowania się z określonymi osobami lub zakazu opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu. Specyfika czynów, za które orzec można ten środek karny, wyraźnie wskazuje, że ma on na celu ochronę osoby pokrzywdzonego, jej poczucia bezpieczeństwa, a także zdrowia i życia, przez zminimalizowanie ryzyka dalszego kontaktu ze sprawcą. Poczucie zagrożenia odczuwane przez pokrzywdzonego jest z reguły największe wówczas, gdy od czynów, które wzbudziły u niego uczucie zagrożenia, upłynął niedługi okres czasu i wówczas też zachodzi największa potrzeba ochrony pokrzywdzonego przed sprawcą. Warunkowe zawieszenie wykonania tego środka mogłoby powodować u pokrzywdzonego poczucie, że wymiar sprawiedliwości nie respektuje jego praw i naraża go na ponowny atak ze strony skazanego. Szczególny obowiązek ochrony najsłabszych członków społeczeństwa – małych i duża szkodliwość społeczna czynów przeciwko wolności seksualnej i obyczajności popełnionych na ich szkodę, a w szczególności fakt, że zakaz prowadzenia działalności, związanej z wychowaniem, edukacją, leczeniem małych lub z opieką nad nimi można orzec jedynie „na zawsze”¹⁷, wyklucza możliwość warunkowego zawieszenia wykonania tego środka karnego. Skoro bowiem ustawodawca przesądził, że zastosować go można jedynie „na zawsze”, uznał tym samym, że sprawca powinien być trwale odsunięty od wykonywania takiej

¹⁶ Szczegółowo funkcje obowiązku naprawienia szkody omawia Z. Sienkiewicz, Kilka uwag o funkcjach obowiązku naprawienia szkody w projekcie kodeksu karnego, PS 1994, nr 1, s. 76–81.

¹⁷ Wątpliwości związane z wzajemnym stosunkiem art. 41 § 1a k.k. i art. 43 § 1 pkt 2 k.k., polegające na tym, czy zakaz prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją małych lub z opieką nad nimi można orzec także terminowo, szczegółowo omawia R. A. Stefański, (w:) Środek karny zakazu prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją małych lub z opieką nad nimi, Prok. i Pr. 2007, nr 7–8, s. 48–50.

działalności, a szansa, że nie będzie on w przyszłości zagrażał małoletnim, jest niezwykle mała.

Bardziej złożona sytuacja występuje w przypadku nawiązki. Przepisy prawa karnego przewidują bowiem możliwość orzeczenia nawiązki w kilkudziesięciu przypadkach, przy czym konstrukcja poszczególnych nawiązek nie jest jednolita. W niektórych nawiązkach na plan pierwszy wysuwa się cel kompensacyjny, inne mają zaś charakter mieszany, a nawet ściśle karny¹⁸. Jak już wskazano powyżej, nieracjonalne byłoby wprowadzenie możliwości warunkowego zawieszenia wykonania nawiązki orzeczonej na rzecz pokrzywdzonego na podstawie przepisu art. 46 § 2 k.k. z uwagi na dominujący charakter kompensacyjny tej nawiązki. Z tych samych względów, warunkowemu zawieszeniu wykonania nie powinny podlegać także inne nawiązki orzekane na rzecz pokrzywdzonego, przykładowo na podstawie art. 290 § 2 k.k., art. 212 § 3 k.k., art. 216 § 4 k.k. oraz art. 27 ust. 2 pkt 1 ustawy z dnia 10 kwietnia 1985 r. o rybactwie śródlądowym. Zdaniem autorki, niecelowe byłoby także wprowadzenie warunkowego zawieszenia wykonania nawiązki w tych przypadkach, w których zapłata określonej kwoty na rzecz organizacji społecznej, działającej w obszarze związanym z ochroną zdrowia, środowiska, świadczeniem pomocy osobom poszkodowanym w wypadkach komunikacyjnych, opieką nad zabytkami, ochroną zwierząt itp. w szerokim znaczeniu kompensuje społeczeństwu fakt popełnienia przestępstwa przez sprawcę. Uiszczona przez niego kwota przeznaczana jest bowiem na działania związane z usuwaniem negatywnych skutków przestępstw zbliżonych rodzajowo do tego, które popełnił sprawca lub ochronę dóbr prawnych chronionych przez przepisy, które sprawca naruszył swoim czynem. Nie można jednak całkowicie pominąć okoliczności, że w niektórych przypadkach nawiązka orzeczonej na rzecz podmiotów innych niż pokrzywdzony zbliża się charakterem do grzywny (np. orzekane na rzecz Polskiego Czerwonego Krzyża w razie skazania za pomówienie czy znieważenie). W takich przypadkach nie można całkowicie wykluczyć celowości warunkowego zawieszenia jej wykonania. Zupełnie odrębny charakter ma nawiązka przewidziana w art. 44 § 3 k.k. Odnośnie tej nawiązki brak jest wątpliwości co do tego, że warunkowe zawieszenie jej wykonania byłoby rozwiązaniem nietrafnym i niecelowym. Stanowi ona bowiem swoisty zamiennik innego środka karnego, jakim jest przepadek przedmiotów, które służyły lub były przeznaczone do popełnienia przestępstwa, jeżeli orzeczenie przepadku byłoby niewspółmierne do wagi popełnionego czynu. Ustawodawca wprowadził tutaj odrębną instytucję służącą zmniejszeniu ewentualnej nadmiernej represyjności

¹⁸ Niejednolity charakter nawiązki szczegółowo przedstawił W. Cieślak w monografii: *Nawiązka w polskim prawie karnym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2006, s. 136–160.

środka karnego przypadku i brak jest potrzeby dalszego łagodzenia tej sankcji.

Niedopuszczalne byłoby także warunkowe zawieszenie wykonania kary przypadku. Przepis art. 44 k.k. przewiduje przypadek przedmiotów pochodzących bezpośrednio z przestępstwa, jak również takich, które służyły lub były przeznaczone do popełnienia przestępstwa, art. 45 k.k. reguluje zaś przypadek korzyści majątkowych pochodzących z przestępstwa. Wprowadzenie możliwości warunkowego zawieszenia wykonania tego środka prowadziłoby do absurdalnego rezultatu polegającego na wzbogaceniu się sprawcy z powodu popełnienia czynu zabronionego. Czyniłoby także niemożliwym do osiągnięcia cel tego środka, polegający na utrudnieniu sprawcy kontynuowania przestępnego procederu przez pozbawienie go koniecznych do tego narzędzi¹⁹.

Ustawowe przesłanki orzeczenia środka karnego pozbawienia praw publicznych w zasadzie stoją w sprzeczności z przesłankami warunkowego zawieszenia wykonania tego środka karnego. Środek ten orzeka się bowiem w razie skazania na karę pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3 za przestępstwo popełnione w wyniku motywacji zasługującej na szczególne potępienie. Kodeks karny przewiduje jego zastosowanie jedynie wobec skazanych za określone przestępstwa wyodrębnione z uwagi na wyjątkowo rażące i naganne motywy kierujące sprawcą oraz tylko w przypadkach, gdy sąd uzna, że sprawiedliwą odpłatą w tej konkretnej sprawie, dla tego konkretnego sprawcy będzie bezwzględna kara pozbawienia wolności w wymiarze co najmniej trzyletnim. Ustawodawca ograniczył jego stosowanie do czynów poważnie naruszających porządek prawny i w stosunku do sprawców, którzy w ocenie sądu zasługują na surową karę. Przypadki pozytywnej prognozy w stosunku do takiej osoby co do jej dalszego zachowania byłyby raczej wyjątkiem. Nie można przy tym pominąć faktu, że kodeks karny, poza wyjątkami wskazanymi w art. 60 § 5 k.k. oraz 343 § 2 pkt 2 k.k., wyłączył możliwość warunkowego zawieszenia wykonania kary w stosunku do kary pozbawienia wolności przekraczającej 2 lata. Skoro zatem ustawodawca nie przewidział możliwości złagodzenia dotkliwszego dla sprawcy środka, jakim niewątpliwie jest kara pozbawienia wolności w takim rozmiarze, trudno jest znaleźć argumenty przemawiające za warunkowym zawieszeniem wykonania tego środka karnego.

¹⁹ Jak wskazał Sąd Apelacyjny w Lublinie w wyroku z dnia 25 stycznia 2000 r., II AKa 252/99, OSA 2000, nr 9, poz. 68 – „*Ratio legis* unormowania art. 42 § 2 k.k. wskazuje, że organ orzekający powinien zawsze dążyć w swych rozstrzygnięciach do pozbawienia sprawcy możliwości popełnienia przestępstwa za pomocą tych samych narzędzi, gdy ich cechy wskazują na przystosowanie do popełnienia określonych przestępstw, jak i wtedy, gdy użyte narzędzia do popełniania przestępstw, służą zgodnie z ich przeznaczeniem innym celom. Zwrot takich narzędzi osobom skazanym ma bowiem demoralizujący wpływ, zwłaszcza wobec sprawców młodocianych i powoduje negatywny odbiór społeczny”.

Brak jest społecznej potrzeby, aby wprowadzić możliwość warunkowego zawieszenia wykonania środka karnego polegającego na podaniu wyroku do publicznej wiadomości. Przypadki, w których skazanego do przestrzegania porządku prawnego mogłaby motywować obawa przed podaniem wyroku do publicznej wiadomości, nie byłyby zbyt częste. W przypadku osób powszechnie znanych lub też osób zajmujących stanowiska w organach władzy, dla których nieposzlakowana opinia ma często decydujące znaczenie, opinia publiczna jest w zasadzie zawsze informowana przez media o popełnieniu przez nich przestępstw i zapadłych wyrokach skazujących. Z kolei, u pozostałych skazanych siła oddziaływania ewentualnego warunkowego zawieszenia tego środka byłaby znikoma bądź ze względu na brak zainteresowania otoczenia popełnionym czynem i brakiem obawy sprawcy przed nagłośnieniem sprawy, bądź z uwagi na rozpowszechnienie w jego środowisku informacji o skazaniu w nieformalny sposób. Ponadto, należy zauważyć, że motywacją do orzeczenia tego środka karnego jest także naprawienie szkody wyrządzonej pokrzywdzonemu, przez przywrócenie mu dobrego imienia czy danie mu satysfakcji²⁰. Względem na kompensacyjne cele tego środka przemawia więc także przeciwko warunkowemu zawieszeniu jego wykonania. Kolejnym środkiem, którego cele przemawiają przeciwko możliwości warunkowego zawieszenia wykonania, jest świadczenie pieniężne. Zgodnie z art. 49 § 1, odstępując od wymierzenia kary, a także w wypadkach przewidzianych w ustawie, sąd może orzec świadczenie pieniężne wymienione w art. 39 pkt 7 na rzecz instytucji, stowarzyszenia, fundacji lub organizacji społecznej, wpisanej do wykazu Ministerstwa Sprawiedliwości, której podstawowym zadaniem lub celem statutowym jest spełnianie świadczeń na określony cel społeczny, bezpośrednio związany z ochroną dobra naruszonego lub zagrożonego przestępstwem, za które skazano sprawcę, z przeznaczeniem na ten cel. Jak bowiem wskazano w uzasadnieniu projektu k.k.: „Świadczenie pieniężne nie jest formą naprawienia szkody i nie może go zastępować, lecz pełni funkcje związane z potrzebą kształtowania świadomości prawnej, np. w wypadku, gdy sąd odstępuje od wymierzenia kary lub warunkowo umarza postępowanie karne. Orzeczenie świadczenia pieniężnego jest zewnętrznym wyrazem tego, że sprawca popełnił czyn zabroniony”²¹. Świadczenie pieniężne ma zatem na celu podkreślenie, że sprawca, mimo odstąpienia w stosunku do niego od wymierzenia kary czy też warunkowego umorzenia postępowania, poniósł konsekwencje popełnionego przez siebie czynu zabronionego. Nie pozwala więc na powstanie w świa-

²⁰ G. Grabarczyk, Środek karny podania wyroku do publicznej wiadomości oraz publikacja wizerunku sprawcy przestępstwa, *Prok. i Pr.* 2007, nr 12, s. 55.

²¹ Cyt. za: O. Górniok, S. Hoc, M. Kalitowski, S. M. Przyjemski, Z. Sienkiewicz, J. Szumski, L. Tyszkiewicz, A. Wąsek, *Kodeks karny. Komentarz*, Gdańsk 2002/2003, s. 471.

domości społecznej przekonania o swoistej bezkarności sprawcy. Środek ten pełni także istotne funkcje wychowawcze wobec sprawcy, wobec którego zastosowano warunkowe zawieszenie wykonania kary czy warunkowe umorzenie postępowania. Można także wskazać, iż pomimo wskazania w uzasadnieniu projektu do kodeksu karnego, że nie stanowi ono formy naprawienia szkody, to jednak z uwagi na związek pomiędzy charakterem popełnionego przestępstwa a celem, na jaki orzeka się świadczenie pieniężne, można traktować je jako „symboliczne naprawienie szkody”, przez co środek ten nabiera cech kompensacyjnych.

Jednakże, w przypadku niektórych środków karnych, możliwość warunkowego zawieszenia wykonania orzeczonego środka mogłaby stanowić przejaw racjonalnej polityki karania, pozwalając sądowi w bardziej adekwatny sposób dopasować środek reakcji karnej do osobowości sprawcy. Stanowisko powyższe dotyczy zakazów wymienionych w art. 41 i 42 k.k., tj. zakazu zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej oraz zakazu prowadzenia pojazdów. Są to środki charakteryzujące się wysokim stopniem dolegliwości dla sprawcy, a zatem groźba ich wykonania powinna pełnić funkcję motywującą skazanego do powstrzymania się od popełnienia kolejnego przestępstwa i przestrzegania porządku prawnego.

Art. 42 k.k. wskazuje, że sąd może orzec zakaz prowadzenia pojazdów określonego rodzaju w razie skazania osoby uczestniczącej w ruchu za przestępstwo przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji, w szczególności, jeżeli z okoliczności popełnionego przestępstwa wynika, że prowadzenie pojazdu przez tę osobę zagraża bezpieczeństwu w komunikacji.

Specyfika przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji polega m.in. na tym, że sprawcą tego czynu z reguły jest przeciętny obywatel, którego nie można uznać za przestępcę w potocznym rozumieniu tego słowa. Nie wymaga on z reguły akcji resocjalizacyjnej czy reedukacyjnej w tradycyjnym tego słowa znaczeniu. Popełnić przestępstwo przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji może każdy, niezależnie od wyznawanych zasad czy stopnia moralnego rozwoju. Z ruchem lądowym nierozzerwalnie związane jest bowiem zagrożenie dla jego uczestników, a moment nieuwagi czy rozkojarzenia może doprowadzić do popełnienia przestępstwa. Jak trafnie podkreślił T. Cyprian: „Cały ruch drogowy oparty jest na założeniu permanentnego zagrożenia. Tory pojazdów na drogach ustawicznie się przecinają, ułamki sekund i ułamki metrów decydują o bezkolizyjnym rozwiązaniu sytuacji lub o wypadku (...). Występują również niespodziewane niebezpieczeństwa: poślizg, nagle wyrastające przeszkody w postaci przechodniów, niewłaściwe zachowanie się innych kierowców (...). W tych warunkach kierowca znajduje się w stanie stałego zagrożenia i stale zagraża innym, nie określonej liczbie

nie oznaczonych ludzi i rzeczy²². Ilość osób posiadających uprawnienia do kierowania pojazdami stale rośnie²³, rośnie także liczba rejestrowanych pojazdów²⁴. Wzrasta zatem także stopień zagrożenia w ruchu.

Celem zakazu prowadzenia pojazdów jest czasowe wyeliminowanie z ruchu sprawcy, co do którego istnieją przesłanki, że dalsze prowadzenie przez niego pojazdu może zagrozić bezpieczeństwu w komunikacji. Na pierwszy plan wysuwa się zatem funkcja prewencyjna tego środka²⁵. Nie można jednak pominąć, że jego zastosowanie w znaczący sposób wpływa na życie skazanego. Może ono spowodować konieczność zmiany zawodu, i to nie tylko w przypadkach kierowców zawodowych, lecz również w przypadku osób, którym pojazd służy jako stały środek transportu do miejsca pracy, w przypadku gdy dojazd środkami transportu zbiorowego jest utrudniony lub niemożliwy. Należy także podkreślić, że rozwój gospodarczy spowodował wzrost liczby osób, dla których samochód jest środkiem niezbędnym do wykonywania obowiązków zawodowych. Obok kierowców przewożących profesjonalnie osoby lub towary, pojawiła się liczna grupa przedstawicieli handlowych, medycznych, doradców klienta itp., u których możliwość prowadzenia pojazdu warunkuje prawidłowe wykonywanie zawodu. W sensie ścisłym, prowadzenie pojazdu nie jest dla nich czynnością zawodową, jednak z uwagi na to, że ta działalność zawodowa oparta jest na stałym przemieszczaniu się między klientami znajdującymi się na określonym obszarze, wykonywanie zawodu uzależnione jest od posiadania uprawnień do prowadzenia pojazdu. W przypadku każdego kierowcy pozbawienie go możliwości prowadzenia pojazdu pociąga za sobą zmianę sposobu spędzania wolnego czasu, wpływa na sprawność załatwiania spraw osobistych i zmianę organizacji

²² T. Cyprian, Problem karalności zagrożenia w sprawach o wypadki drogowe, PiP 1965, nr 2, s. 277.

²³ Z danych opublikowanych na stronie Centralnej Ewidencji Pojazdów i Kierowców – http://www.cepik.gov.pl/portal/witryny/witryna_114/ (stan na dzień 29 listopada 2008 r.) wynika, że w 2008 r. miesięcznie wydawano ok. 50.000 praw jazdy. Dane dotyczą wyłącznie dokumentów wydanych po raz pierwszy.

²⁴ Na dzień 31 grudnia 2007 r. było zarejestrowanych 19.472.000 pojazdów samochodowych i ciągników, w tym 14.589.000 samochodów osobowych, 88.000 autobusów, 2.521.000 samochodów ciężarowych i ciągników siodłowych, 1.339.000 ciągników balastowych i rolniczych oraz 825.000 motocykli. Dane Głównego Urzędu Statystycznego opublikowane w Małym Roczniku Statystycznym Polski 2008, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2008, s. 367.

²⁵ Pierwszeństwo celu zapobiegawczego podkreślił Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 4 kwietnia 2007 r., III KK 14/07, BPK z 2007, nr 11, wskazując: „Obowiązek orzeczenia (...) środka karnego zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych albo pojazdów mechanicznych określonego rodzaju ściśle sprzęgnięty jest z celem, jaki zakaz ten ma realizować. Chodzi najpierw o cele, które zakaz ma osiągnąć wobec oskarżonego, przede wszystkim cele zapobiegawcze, wysunięte przed cele wychowawcze. Taka hierarchia celów została przyjęta przez ustawodawcę także przy orzekaniu środków karnych (zob. art. 56 k.k. w zw. z art. 53 § 1 k.k.)”.

życia rodzinnego. Bardzo często oddziałuje zatem na wszystkie sfery życia osoby skazanej²⁶. Znaczenie prawa do kierowania pojazdem jest tak duże, że umieszcza się je wśród praw podmiotowych jednostki. Przykładowo, K. Porada wskazuje, że „uprawnienie do posługiwania się środkiem lokomocji stanowi istotny element prawa do wolności osobistej, którego podmiotowy charakter jest powszechnie uznawany”²⁷. Tym samym, pozbawienie jednostki tego prawa powinno nastąpić w wyjątkowych sytuacjach. Podejmując decyzję o orzeczeniu wobec sprawcy zakazu prowadzenia pojazdów i jego zakresie, sądy z reguły biorą pod uwagę: rodzaj i sposób naruszenia zasad bezpieczeństwa ruchu, stan nietrzeźwości, prowadzenie pojazdu bez uprawnień, brak doświadczenia, jak również uprzednią karalność²⁸.

Nierzadko zdarza się, że skład orzekający w sprawie o przestępstwo z art. 177 § 1 k.k. staje przed dylematem, czy orzec wobec sprawcy tego przestępstwa środek karny polegający na zakazie prowadzenia pojazdów, w przypadku gdy spowodowanie wypadku drogowego jest skutkiem braku doświadczenia kierowcy czy niedostatecznej wiedzy o zasadach ruchu drogowego, zarówno skodyfikowanych, jak i zwyczajowo przyjętych, a negatywne następstwa wypadku nie są znaczne. Z jednej strony, należy bowiem wziąć pod uwagę, że spowodowanie wypadku wskutek braku dostatecznych umiejętności jest niewątpliwie powodem do uznania, że sprawca może stanowić zagrożenie bezpieczeństwa w komunikacji²⁹. Z drugiej jednak strony, nie sposób pominąć, że brak wiedzy czy to teoretycznej, czy praktycznej jest okolicznością stosunkowo łatwą do nadrobienia. Wymaga jedynie regularnych ćwiczeń. Nie jest zatem możliwe, aby sprawca nabył określone umiejętności związane z bezpiecznym uczestnictwem w ruchu drogowym, nie ćwicząc ich w praktyce. Eliminacja go na określony czas z ruchu drogowego, uniemożliwia mu doskonalenie techniki jazdy i nabywanie swoistej odporności psychicznej potrzebnej do prowadzenia pojazdu, a w konsekwencji do-

²⁶ O stopniu dolegliwości tego środka może także świadczyć to, że ok. 35% kierowców zawodowych przebadanych w okresie od kwietnia 1976 r. do kwietnia 1977 r. przez K. Poradę zadeklarowało ewentualną chęć odbycia kary pozbawienia wolności w zamian za niepozbawianie ich prawa jazdy. Zob. K. Porada, Społeczne skutki stosowania kary zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych, PiP 1980, nr 10, s. 88.

²⁷ K. Porada, Wykładnia przepisów o zakazie prowadzenia pojazdów mechanicznych, PiP 1977, nr 8–9, s. 178. Pogląd ten poparł także R. A. Stefański, stwierdzając, że prawo do prowadzenia pojazdów ma charakter prawa podmiotowego. Jest nie tylko przyznane przez normę prawną, ale i zagwarantowane przez nią prawem domagania się wydania prawa jazdy lub innego dokumentu stwierdzającego uprawnienie do prowadzenia pojazdów, któremu to prawu odpowiada obowiązek ich wydania ciążyący na organie administracyjnym. Stanowisko to wyraził w artykule: Odzyskiwanie uprawnień do prowadzenia pojazdów mechanicznych lub innych pojazdów, PP 1988, nr 11, s. 40.

²⁸ Szerzej: K. Łucarz, Zakaz prowadzenia pojazdów jako środek polityki kryminalnej, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005, s. 225–246.

²⁹ Zob. *ibidem*, s. 239.

prowadza do sytuacji, w której po upływie okresu wykonywania środka karnego, sprawca powraca do roli kierowcy, posiadając jeszcze mniejsze umiejętności niż przed wypadkiem. Tym samym, środek karny mający chronić społeczeństwo przed zagrożeniem ze strony uczestników ruchu drogowego nieprzestrzegających zasad bezpieczeństwa, w dłuższej perspektywie może doprowadzić do tego, że zagrożenie to ulegnie zwiększeniu. Przyznanie pierwszeństwa celowi zapobiegawczemu przed celem wychowawczym może zatem niekiedy doprowadzić do sytuacji, w której żaden z celów nie zostanie w pełni zrealizowany.

Czynnikiem wpływającym na przekonanie, że dalsze prowadzenie pojazdów zagrażać będzie bezpieczeństwu w komunikacji, może być także ujawniony w toku postępowania karnego ryzykowny styl jazdy sprawcy, który doprowadził do zaistnienia wypadku drogowego. Istnieją zatem przesłanki do orzeczenia zakazu prowadzenia pojazdów. Jednakże, wskutek całościowej analizy sylwetki skazanego, sąd może dojść do przekonania, że w tym konkretnym przypadku wystarczającą reakcją na popełniony występki będzie warunkowe zawieszenie wykonania środka karnego połączone z wychowawczym oddziaływaniem obowiązków probacyjnych. Możliwość warunkowego zawieszenia wykonania tego środka karnego postawiłaby przed sądem orzekającym w sprawie nowe możliwości, które służyłyby zarówno poprawie sprawcy, jak i zapewnieniu bezpieczeństwa wszystkim uczestnikom ruchu. Sąd mógłby bowiem w ramach obowiązków probacyjnych nałożyć na sprawcę przykładowo: obowiązek ukończenia kursu poświęconego technikom bezpiecznej jazdy, obowiązek odbycia określonej ilości jazd doszkalających czy obowiązek jazdy przez określony czas wyłącznie z doświadczonym kierowcą. W ten sposób minimalizowano by ryzyko ponownego naruszenia zasad bezpieczeństwa w ruchu drogowym, skupiając się jednocześnie na wyeliminowaniu przyczyny wystąpienia wypadku, bez wykluczenia sprawcy z kręgu uczestników ruchu drogowego. Stanowisko, że w polskim prawie karnym powinna istnieć instytucja warunkowego zawieszenia wykonania środka karnego zakazu prowadzenia pojazdów, wyraził J. Kulesza, wskazując, że dobrodziejstwo to można by stosować wówczas, gdy zdarzenie przestępne ma charakter przypadkowy, jego skutki są niewielkie, osobowość skazanego, jego dotychczasowy sposób życia i sposób prowadzenia pojazdów zasługują na uznanie, prowadzenie pojazdów jest źródłem utrzymania, a stopień naruszenia zasad bezpieczeństwa ruchu nie jest rażący³⁰.

Nierzadko, orzeczenie środka karnego zakazu prowadzenia pojazdów z warunkowym zawieszeniem jego wykonania i odpowiednio długim okre-

³⁰ J. Kulesza, Aktualne problemy wymiaru kar dodatkowych utraty praw, *Palestra* 1987, nr 10–11, s. 193.

sem próby mogłoby w pełniejszy sposób oddziaływać wychowawczo na sprawcę niż krótkoterminowy zakaz prowadzenia pojazdów. Sprawca miałby bowiem motywację do przestrzegania prawa przez cały czas trwania okresu próby, co mogłoby doprowadzić do większego uwewnętrznienia zasad bezpiecznego poruszania się w ruchu drogowym. Skazany, wobec którego orzeczono ten środek o krótkim czasie trwania, może po prostu potraktować ten czas niemal bezrefleksyjnie, jako swoistą „krótką przerwę w komunikacyjnym życiorysie”, nie motywującą go do zwiększonego przestrzegania zasad ruchu drogowego.

Środek karny zakazu prowadzenia pojazdów może zostać orzeczony zarówno fakultatywnie, jak i obligatoryjnie. Art. 42 § 2 k.k. stanowi, że sąd orzeka zakaz prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych albo pojazdów mechanicznych określonego rodzaju, jeżeli sprawca w czasie popełnienia przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji był w stanie nietrzeźwości, pod wpływem środka odurzającego lub zbiegł z miejsca zdarzenia określonego w art. 173, 174 lub 177.

Nie kwestionując okoliczności, że stan nietrzeźwości (jak również stan spowodowany użyciem środka odurzającego) w istotny sposób wpływa na psychofizyczny stan kierującego pojazdem, zakłócając czynności psychomotoryczne, wydłużając czas reakcji czy też powodując skłonność do ryzykownych zachowań za kierownicą, wskutek obniżenia poziomu samokontroli i samokrytycyzmu, nie sposób nie zauważyć, że może on wystąpić w różnym nasileniu³¹. Nie można także pominąć, że ustawodawca dopuszcza obecność pewnej, niewielkiej ilości alkoholu w organizmie osoby kierującej pojazdem, jak również, że ilość ta jest różna w zależności od przepisów prawnych obowiązujących w różnych państwach. Jest więc to okoliczność ocenna. Z drugiej jednak strony, kierowcy powodujący wypadki drogowe w stanie nietrzeźwości stanowią znaczny odsetek osób popełniających przestępstwa tego rodzaju. Obligatoryjne orzekanie zakazu w przypadku osób prowadzących pojazd w stanie nietrzeźwości wydaje się zatem społecznie uzasadnione. Z obowiązkowym orzeczeniem tego środka wiążą się jednak określone wątpliwości, które przynajmniej częściowo pozwoliłaby rozwiązać instytucja warunkowego zawieszenia zakazu. Obligatoryjność orzeczenia jakiegokolwiek środka ogranicza bowiem decyzję sądu do automatycznego zamieszczenia rozstrzygnięcia o nim w wyroku. Pozbawia go tym samym prawa do uwzględnienia okoliczności konkretnego przypadku, związanych z tym konkretnym sprawcą, pozostawiając mu do odegrania w zasadzie rolę monteskiuszowskich „ust ustawy”. Jego swoboda ograniczona jest jedynie do wyznaczenia okresu trwania zakazu. Prowadzi to nierzadko do swoistego „ob-

³¹ Zob. szerzej: A. Ratajczak, Stan nietrzeźwości w polskim prawie karnym, Poznań 1969, s. 23–24.

chodzenia” przez sądy obowiązku orzeczenia zakazu i wydawania wyroków, w których ogranicza się przedmiotowy zakres jego obowiązywania, wyłączając spod niego pojazd, który sprawca prowadził w stanie nietrzeźwości, jeżeli stopień nietrzeźwości w niewielkim stopniu przekraczał granicę wskazaną w art. 115 § 16 k.k., a pozbawienie sprawcy możliwości prowadzenia tego pojazdu uniemożliwiłoby mu wykonywanie pracy zawodowej czy działalności rolniczej, w konsekwencji prowadziłoby do zachwiania materialnych podstaw egzystencji skazanego i jego rodziny. Sądy, podejmując taką decyzję, powołują się na fakt, że dosłowne brzmienie tego przepisu nie przesądza o obowiązku pozbawienia skazanego prawa prowadzenia pojazdów tego rodzaju, jak ten, którym poruszał się sprawca, popełniając przestępstwo³². Wprowadzenie instytucji warunkowego wykonania tego środka pozwoliłoby sądom na pewien stopień elastyczności, na uwzględnienie w orzeczeniu pozytywnej prognozy kryminologicznej, której trafność zweryfikowałby indywidualnie dobrany okres próby, jednocześnie sprawca nie pozostawałby bezkarny.

Zbliżone przesłanki, jak w przypadku zakazu prowadzenia pojazdów, przemawiają za wprowadzeniem możliwości warunkowego zawieszenia wykonania zakazu zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej. M. Szewczyk wskazuje, że „jeśli chodzi o element dolegliwości, to środek karny w postaci zakazu wykonywania zawodu należy do najbardziej dolegliwej represji karnej”³³. Zakaz wykonywania określonego zawodu może być orzeczony, jeżeli sprawca nadużył przy popełnieniu przestępstwa stanowiska lub wykonywanego zawodu albo okazał, że dalsze wykonywanie zawodu zagraża istotnym dobrom chronionym prawem. Nadużycie zawodu,

³² Taka interpretacja przepisu dotyczącego obligatoryjnego orzeczenia zakazu prowadzenia pojazdów spotkała się z jednoznaczną krytyką ze strony Sądu Najwyższego, który stwierdzał wielokrotnie, że wskazanie pojazdów mechanicznych, jako objętych zakazem, połączone z wyłączeniem z jego zakresu pojazdu, który prowadził sprawca w stanie nietrzeźwości, jest nieracjonalne i niezrozumiałe. *Ratio legis* obligatoryjnego zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych w stosunku do sprawcy prowadzącego taki pojazd wyraża się bowiem w konieczności pozbawienia go uprawnień do prowadzenia pojazdu, przy użyciu którego popełnił przestępstwo. Por. wyroki SN z dnia: 2 lutego 2007 r., V KK 423/06, BPK 2007, nr 3; 24 stycznia 2007 r., III KK 438/06, BPK 2007, nr 4; 7 grudnia 2006 r., III KK 387/06, niepubl.; 6 lutego 2007 r., III KK 446/06, BPK 2007, nr 4; 27 lutego 2007 r., II KK 382/06, BPK 2007, nr 9; 4 kwietnia 2007 r., III KK 14/07, BPK 2007, nr 11; 31 sierpnia 2007 r., V KK 253/07, BPK 2007, nr 15. Stanowisko Sądu Najwyższego poparł A. Herzog w artykule Korygowanie błędów w orzekaniu zakazu prowadzenia pojazdów, *Prok. i Pr.* 2007, nr 11, s. 100–105. Należy jednak podkreślić, że bogate orzecznictwo Sądu Najwyższego w tej materii wskazuje na fakt, że sądy niższych instancji nie podzielały tej interpretacji i w wielu sprawach orzekały odmiennie, co powodowało, że sprawa docierała do Sądu Najwyższego.

³³ M. Szewczyk, (w:) A. Zol (red.), *Kodeks Karny. Część ogólna. Komentarz*, t. I, Warszawa 2007, s. 565.

a więc działanie umyślne tego rodzaju, bez względu na to, z jakim zakresem umiejętności zawodowych było związane, świadczy o możliwości nadużycia w przyszłości każdej z umiejętności, składających się na określony zawód. Z kolei ujawnienie się, w warunkach określonych w art. 41 § 1 k.k., niezdolności do wykonywania zawodu (niewystarczające kwalifikacje czy też stan zdrowia fizycznego lub psychicznego) świadczy o lekkomyślności lub nie dbalstwie wykonującego czynności zawodowe, co zagraża, w razie dalszego wykonywania jakichkolwiek czynności zawodowych, określonym przez ustawodawcę dobrom chronionym prawem³⁴. Nieodpowiedzialne, nieostrożne czy niedbałe wykonywanie czynności zawodowych może doprowadzić do powstania poważnej szkody i nie budzi wątpliwości, że społeczeństwo powinno być chronione przed osobami, które nie zdają sobie sprawy z wagi wykonywanych obowiązków.

Z drugiej jednak strony, aby otrzymać prawo wykonywania wielu zawodów konieczne jest ukończenie trwających kilka lat studiów wyższych, zdanie specjalistycznych egzaminów, jak również odbycie staży czy aplikacji. Ustawodawca wciąż poszerza katalog zawodów, w których konieczne jest legitymowanie się wyższym wykształceniem czy też odbywanie okresowych szkoleń i kursów. Osoba decydująca się na wykonywanie określonego zawodu, prowadzenie określonej działalności czy zajmowanie określonego stanowiska nierzadko poświęca wiele czasu, osobistego wysiłku i środków finansowych, aby zdobyć, a następnie utrzymać i doskonalić potrzebne do wykonywania zawodu kwalifikacje i umiejętności. Wybór określonego zawodu pociąga za sobą istotne decyzje życiowe dotyczące życia rodzinnego czy miejsca zamieszkania. Pozbawienie możliwości wykonywania zawodu może zatem zburzyć całą dotychczasową linię życia sprawcy. Zakaz ten pociąga za sobą także utratę źródła utrzymania, a często także utratę prestiżu w społeczeństwie. Na podkreślenie zasługuje również fakt, że zakaz wykonywania określonego zawodu dotyczy wszystkich czynności zawodowych, a więc nie może on być w jakikolwiek sposób ograniczony³⁵. Nie może zatem dotyczyć tylko niektórych czynności zawodowych lub tylko w określonych warunkach organizacyjnych, np. na określonym obszarze kraju czy u określonego pracodawcy. Jego ingerencja w dotychczasowe życie skazanego jest więc bardzo głęboka i z tej przyczyny powinien być stosowany z najwyższą rozważą. Możliwość warunkowego zawieszenia wykonania tego środka uwzględniałaby zarówno potrzebę ochrony społeczeństwa przed osobami niewłaściwie wykonującymi czynności zawodowe, motywując sprawcę do wzmożonego wysiłku i zwiększonej uwagi przy ich wykonywa-

³⁴ Uzasadnienie uchwały Sądu Najwyższego z dnia 18 września 2001 r., I KZP 18/01, OSNKW 2001, nr 11–12, poz. 89.

³⁵ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 18 września 2001 r., I KZP 18/01, OSNKW 2001, nr 11–12, poz. 89.

niu, a jednocześnie pozwalałaby sprawcy na kontynuowanie dotychczasowej linii życia zawodowego.

Analizując przepisy kodeksu karnego z 1969 r., za wprowadzeniem do polskiego systemu prawnego warunkowego zawieszenia wykonania środków karnych opowiedział się J. Kulesza, pisząc: „Wprowadzenie możliwości warunkowego zawieszenia wykonania kar dodatkowych przewidzianych w art. 38 pkt. 3 i 4 k.k. (kodeksu karnego z 1969 r. – przyp. autorki) jest celowe i ze wszech miar uzasadnione. Kary zakazu zajmowania określonych stanowisk, wykonywania określonego zawodu i prowadzenia określonej działalności odrywają skazanego od normalnego życia człowieka pracy, utrudniają mu adaptację w środowisku, w którym ongiś żył i pracował, rzutują niekorzystnie na sytuację majątkową i rodzinną, a także utrudniają godziwe zdobywanie środków utrzymania. Zdarza się, że w toku odbywania omawianych kar dodatkowych osoby na nie skazane przechodzą swojego rodzaju kryzys psychiczny, nie pracują zawodowo (...)”³⁶.

Można sobie także wyobrazić sytuację, w której osoba, która nadużyła stanowiska lub wykonywanego zawodu (np. przyjmując korzyść majątkową za wykonanie czynności zawodowej), jednocześnie posiada wyjątkowo cenne lub deficytowe umiejętności zawodowe (np. lekarz rzadkiej specjalności, badacz naukowy ważnej społecznie, lecz niepopularnej dziedziny). Odsunięcie jej od wykonywania zawodu wiąże się z określoną stratą dla społeczeństwa. Z drugiej strony, nie orzeczenie wobec niej zakazu wykonywania zawodu czy zajmowania określonego stanowiska kłóciłoby się z zasadami sprawiedliwego karania i społecznym poczuciem sprawiedliwości. Rozwiązaniem tego dylematu byłoby umożliwienie sądowi orzeczenia takiego środka z warunkowym zawieszeniem jego wykonania, w przypadku, gdyby sąd doszedł do przekonania, że w stosunku do sprawcy zachodzi pozytywna prognoza.

Aby wzmocnić wychowawcze oddziaływanie środka, którego wykonanie zostałoby warunkowo zawieszony, oraz zapewnić realizację celu jego zapobiegawczego, sąd mógłby nałożyć na sprawcę obowiązki probacyjne dopasowane do konkretnego sprawcy i czynu, który popełnił. W ramach obowiązku innego stosownego postępowania w okresie próby wskazanego w art. 72 § 1 pkt 8 k.k. można by było nałożyć na sprawcę przykładowo: obowiązek ukończenia kursu doszkalającego dotyczącego materii, w której sprawca nie posiadał dostatecznej wiedzy lub umiejętności albo obowiązek wykonywania określonych czynności zawodowych, z którymi związane jest zwiększone ryzyko pod nadzorem bezpośredniego przełożonego lub z udziałem innego pracownika (nałożenie takiego obowiązku wymagałoby jednak zgody pracodawcy).

³⁶ J. Kulesza, *op. cit.*, s. 193.

Na zakończenie rozważań należy podkreślić, że środki karne mogą być orzekane zarówno jako sankcja samoistna, jak i obok orzeczonej kary zasadniczej. Powstaje pytanie, czy okoliczność ta powinna mieć znaczenie przy ustaleniu, czy środek ten można zawiesić. Ustawodawca ograniczył przecież możliwość warunkowego zawieszenia wykonania kary grzywny, jedynie do przypadków grzywny orzeczonej samoistnie. W ocenie autorki okoliczność ta w przypadku warunkowego zawieszenia wykonania środków karnych nie ma większego znaczenia.

Jako środek samoistny środki karne mogą być orzekane w przypadku przewidzianym w art. 59 § 1 k.k. Artykuł ten wskazuje, że w przypadkach, gdy przestępstwo jest zagrożone karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą 3 lat albo alternatywnie karami wymienionymi w art. 32 pkt. 1–3 i społeczna szkodliwość czynu nie jest znaczna, sąd może odstąpić od wymierzenia kary, jeżeli orzeka równocześnie środek karny, a cele kary zostaną przez ten środek spełnione. Ponadto, sąd może orzec środek samoistny w sytuacjach nadzwyczajnego złagodzenia kary i odstąpienia od wymierzenia kary oraz w przypadku wskazanym w art. 343 k.p.k., przy uwzględnieniu wniosku o wydanie wyroku skazującego i orzeczenie uzgodnionych z oskarżonym kary lub środka karnego bez przeprowadzenia rozprawy. Jak wskazuje M. Szewczyk: „Orzekać je (środki karne – przyp. autorki) samoistnie należy zawsze wtedy, gdy sprawca wymaga nie tyle «ukarania» w tradycyjnym tego słowa znaczeniu, a raczej wyculenia go na pewne nieostrożne zachowania (przestępstwa nieumyślne), a więc tam, gdzie dyrektywy prewencyjne winny odgrywać dominującą rolę³⁷. W niektórych wypadkach, wystarczającym środkiem do „wyculenia” sprawcy, pozwalającym na osiągnięcie celów kary, byłoby orzeczenie środka karnego z warunkowym zawieszeniem jego wykonania, posiadającym tę zaletę, że w mniejszym stopniu ingeruje w życie sprawcy przestępstwa o niewielkim ciężarze gatunkowym. Rozważania te mają jednak o tyle marginalne znaczenie, że z analizy statystyk opublikowanych przez Ministerstwo Sprawiedliwości wynika, że sądy rzadko sięgają do tej instytucji. Zdecydowanie większą rolę odgrywają środki karne orzekane obok kar zasadniczych, orzekanych zarówno w postaci bezwzględnej, jak i w przypadku warunkowego zawieszenia ich wykonania. Szczegółową analizę możliwości zawieszenia wykonania kar dodatkowych na gruncie kodeksu karnego z 1932 r. w przypadku warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności przeprowadził M. Leonieni³⁸. Autor ten wskazał, że brak możliwości warunkowego zawieszenia wykonania kar dodatkowych w razie warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności jest istotnym odstępstwem od zasady indywidu-

³⁷ M. Szewczyk, (w:) K. Buchała, Z. Cwiąkański, M. Szewczyk, A. Zoll, Komentarz do Kodeksu karnego. Część ogólna, Warszawa 1994, s. 260.

³⁸ M. Leonieni, Warunkowe..., s. 68–80.

alizacji odpowiedzialności i może krępować sąd przy wymiarze kary. Opowiedział się przy tym za konstrukcją oddającą decyzję o możliwości warunkowego zawieszenia wykonania środków karnych przy rozstrzygnięciu o warunkowym zawieszeniu wykonania kary zasadniczej do swobodnego uznania sędziego. Wskazał, że z jednej strony możliwa jest sytuacja, w której wykonanie kar dodatkowych, będąc wyrazem braku pełnego zaufania do warunkowo skazanego, staje się zwykle niemałą dolegliwością i może przy tym utrudnić proces dobrowolnie rozpoczętej resocjalizacji sprawcy czynu przestępnego. Z drugiej jednak strony, autor podkreślił, że właśnie bezwarunkowe wykonanie kary dodatkowej m.in. może skłonić sąd do przyjęcia dodatkowej prognozy sprawcy, a w następstwie do zawieszenia wykonania kary zasadniczej³⁹. Autorka podziela wskazane powyżej zdanie o braku jednej, prawidłowej odpowiedzi dotyczącej możliwości warunkowego zawieszenia wykonania środka karnego przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary. Właśnie mnogość zachodzących w praktyce sytuacji związanych ze specyfiką czynów zabronionych i osobowościami sprawców przemawia w ocenie autorki za wprowadzeniem takiej możliwości do polskiego systemu prawnego z pozostawieniem oceny zasadności zastosowania warunkowego zawieszenia wykonania kary składowi orzekającemu, który podejmie decyzję, kierując się okolicznościami konkretnej sprawy.

Reasumując powyższe rozważania, należałoby wskazać, że z uwagi na niejednorodność środków karnych przewidzianych przez kodeks karny nie byłoby możliwe wprowadzenie instytucji warunkowego zawieszenia wykonania w stosunku do każdego z nich. Można nawet powiedzieć więcej: nie znalazłaby ona zastosowania do większości z nich. Warunkowe zawieszenie wykonania stałoby w sprzeczności z istotą środków, których głównym celem jest kompensacja wyrządzonej przestępstwem szkody (obowiązek naprawienia szkody, niektóre postaci nawiązek), jak również tych, w których na plan pierwszy wysuwa się ochrona osoby pokrzywdzonego (obowiązek powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakaz kontaktowania się z określonymi osobami lub zakaz opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu). Przeciwno wprowadzeniu możliwości warunkowego zawieszenia wykonania środka polegającego na podaniu wyroku do publicznej wiadomości przemawia, zdaniem autorki, cel kompensacyjny, jaki pełni on w niektórych przypadkach, jak również brak istotnej, społecznej potrzeby. Trudno sobie wyobrazić także możliwość warunkowego zawieszenia wykonania środka karnego przepadku z uwagi na konflikt z zasadą polegającą na konieczności pozbawienia sprawcy „owoców przestępstwa”, jak również narzędzi służących do wykonywania przestępczego procederu. Instytucja warunkowego zawieszenia wykonania nie zna-

³⁹ *Ibidem*, s. 77.

lazłaby również zastosowania do pozbawienia praw publicznych z uwagi na sprzeczność przesłanek zastosowania warunkowego zawieszenia z przesłankami orzeczenia tego środka karnego oraz do świadczenia pieniężnego, który pełni przede wszystkim cele kompensacyjne oraz wychowawcze wobec sprawcy i społeczeństwa.

W ocenie autorki celowe byłoby jednak wprowadzenie możliwości warunkowego zawieszenia przez sąd wykonania środków karnych polegających na zakazie prowadzenia pojazdów oraz zakazie zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia działalności gospodarczej. Rozwiązanie to pozwoliłoby złagodzić znaczny stopień dolegliwości wskazanych powyżej środków, w wymagających tego przypadkach. Realizację celu prewencyjnego wskazanych wyżej środków zapewniałyby środki probacyjne o charakterze wychowawczym, które sąd mógłby nałożyć na sprawcę, orzekając środek karny z warunkowym zawieszeniem jego wykonania. Dopuszczenie przez ustawodawcę takiego rozwiązania służyłoby zwiększeniu elastyczności całego systemu środków reakcji karnej, a co za tym idzie, trafniejszemu dopasowaniu reakcji karnej do coraz bardziej różnorodnych sytuacji, pojawiających się wraz z rozwojem stosunków społeczno-gospodarczych.